

Profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis

Artikkelen belyser profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis knyttet til nedskrivningsvurderinger basert på bruksverdi etter IAS 36, men begrenset til beregning av beste estimat, og ikke relatert til noteopplysninger.

Statsautorisert revisor
Erik Mamelund
Nærings- og fiskeridepartementet
*Synspunktene i artikkelen er
forfatterens egne og ikke nødven-
digvis synspunktene til Nærings- og
fiskeridepartementet.*

Usikre estimater krever profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis, men hva betyr det? Det kan oppstå uenighet mellom selskapet og revisor om det profesjonelle skjønn, og sannsynligheten for det øker når revisor utøver en profesjonell skepsis.

Profesjonell skepsis er i utgangspunktet en ensidig plikt for revisor, og ingen tilsvarende plikt for selskapet. Profesjonell skepsis er ikke bare et krav i revisjonsstandardene, men også et lovkrav.

Artikkelens omfang

Artikkelen belyser profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis knyttet til nedskrivningsvurderinger, men lignende problemstillinger finner vi også på mange andre områder som avskrivninger, virkelig verdi, avsetninger for fjernings- og miljøforpliktelser, tvistesaker, avsetninger for miljø- og fjerningsforpliktelser, pensjonsforpliktelser og mye mer.

Store variasjoner mellom selskapene

Det er i praksis store variasjoner mellom selskapene når det gjelder utøvelse av det profesjonelle skjønn. Det skyldes ikke bare at utfordringene med estimater på bruksverdi er ulike, men også at selskapene er forskjellige med hensyn til hvor faglig sofistikerte de er. Forskjellene i praksis kan bare delvis

forklares med ulikheter i estimatusikkerhet, kompleksitet eller subjektivitet. Det kan også være en ubalanse i hvor faglig sofistikert styre og revisjonsutvalget er i motsetning til selskapets administrasjon. Dette kompliserer samspillet. Tilsvarende kan det oppstå et spenningsforhold mellom revisor og selskapet om nivået på faglig dybde og hvor sofistikerte analysene må være for å underbygge et best estimat.

Profesjonell skepsis er vanskelig å definere

I Store Norske Leksikon sies det om skepsis at det er et fremmedord fra gresk som betyr «kritisk tvil, mistro eller forbeholdenhet». Hva betyr det? Det er ikke lett å finne referanser til hva kritisk tvil betyr. En velkjent filosofisk referanse er imidlertid kritisk rasjonalisme eller kritisk realisme. Utgangspunktet for denne filosofien er at vitenskapelige hypoteser bare kan avkrefte, og ikke bekrefte. Skepsis kan derfor til en viss grad tilsi økt fokus på motstridene bevis og redusert på bekreftende bevis. Mistro og forbeholdenhet forsterker den kritiske tvilen, og særlig om selskapet har motivasjon og mulighet for å trekke feilaktige konklusjoner. Dette har fellestrekk med revisors oppgaver knyttet til misligheter. Det øker behovet for eksterne bevis. Den profesjonelle skepsisen eller faglige, kritiske tvilen, eventuelt faglig mistro og forbeholdenhet, er altså i utgangspunktet en ensidig plikt for revisor. Dette kan innebære et stort spenningsforhold mellom selskapet og revisor.

Profesjonelt skjønn

Det er rimelig å legge til grunn at beste estimat krever profesjonell skjønnutøvelse, selv om det ikke fremkommer eksplisitt av dagens IFRS-regelverk. Uansett krever IAS 1 at regnskapet skal gi en «dekkende fremstilling» («fair presentation»). Revisjonsstandardene krever imidlertid eksplisitt at revisor utøver et profesjonelt skjønn. Det er imidlertid ikke grunn til å tro at det er noen overordnede forskjeller i hvordan selskapene og revisorene prinsipielt ser på profesjonell skjønnutøvelse, men praktiseringen kan være svært ulik. Det betyr heller ikke at de kommer til samme estimat.

Hva sier regnskaps- og revisjonsstandardene?

Kravene til beregning av bruksverdi etter IAS 36 er et eksempel på hva som må kunne anses som profesjonell skjønnutøvelse. Idealet er at beste estimat skal være en matematisk forventningsrett verdi. Det er imidlertid ingen enkel måte å beregne alle utfall med deres tilhørende sannsynligheter. Det er ingen objektive sannsynligheter. Det enkelte selskap overlates derfor til en «jakt på beste estimat». Målsettingen er å redusere risikoen for potensiell forventningsskjevhet og unngå feilaktig håndtering av usikkerhet (støy) eller pålitelighetsintervallet. Dette har jeg tidligere drøftet i flere sammenhenger. Se rammesak for omtale av disse helt sist i artikkelen.

IAS 36 går langt i å definere prinsippene for utarbeidelse av «beste estimat». Dette utfylles av kravene i IAS 8.

32-38 om endringer i estimater. Det presiseres at det skal være «rimelige estimater», og at estimatet bare endres ved nye opplysninger og erfaringer. I den grad det oppstår fortolkningstvil kan IAS 8.7-12 om anvendelse av regnskapsprinsipper, og indirekte det konseptuelle rammeverket, komme til anvendelse. Ellers er det som nevnt nærliggende å vise til IAS 1.

Kvalitative krav i det konseptuelle rammeverket

Som en overordnet vurdering vil det være nyttig å være oppmerksom på de kvalitative kravene i det konseptuelle rammeverket. Det er endret flere ganger siden den første versjonen i 1989. I de tidlige versjonene av det konseptuelle rammeverket var det et overordnet og selvstendig krav om «dekkende fremstilling» («true and fair view/fair presentation»). I det konseptuelle rammeverket fra 1989 (paragraf 45) var det også en konkret referanse til profesjonell skjønnutøvelse knyttet til avveining mellom de kvalitative kriteriene som relevans, pålitelighet og sammenlignbarhet. Disse delene er ikke med i den siste versjonen fra 2018. Forsiktighet i vurdering av usikre estimater var inkludert i tidligere versjoner av det konseptuelle rammeverket og i 2018-versjonen, men var altså ute i perioden mellom 2010 og 2018. Kravet i 2018-utgaven er ikke ment å uttrykke «at jo mer forsiktig jo bedre». Tvert imot er det begrenset til krav om aktsomhet i vurdering av usikre forhold. Det må forstås som en aktsomhet mot potensiell forventningsskjevhet og feilaktig påvirkning av usikkerhet (støy). Forsiktighet inngår i det kvalitative kravet om «rettvisende bilde» («faithful representation») og inkluderer krav om fullstendighet, nøytralitet og fri for feil.

IAS 200

IAS 200 – *Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføring av en revisjon i samsvar med internasjonale revisjonsstandarder* – definerer både profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis. Profesjonelt skjønn er anvendelse av relevant opplæring, kunnskap og erfaring innenfor rammen av standarder for revisjon, regnskap og etikk

når det fattes informerte beslutninger om hvilke handlinger som er hensiktsmessige etter omstendighetene ved revisjonsoppdraget.

Profesjonell skjønnutøvelse krever faglige vurderinger

ISA 540 – *Revisjon av regnskapsestimater og tilhørende tilleggsopplysninger* – angir krav om revisors risikovurdering (herunder vurdering av selskapets internkontroll); identifisering og vurdering av risikoer for vesentlig feilinformasjon; håndtering av anslåtte risikoer for vesentlig feilinformasjon; tilleggsopplysninger knyttet til regnskapsestimater; indikasjon på mulig manglende objektivitet hos ledelsen; overordnet evaluering basert på utførte revisjonshandlinger; nødvendige skriftlige uttalelser i visse tilfeller; kommunikasjon med dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, ledelsen og andre relevante parter; og dokumentasjon. Revisor skal innhente hensiktsmessige og tilstrekkelige bevis, herunder både bekreftende og motstridende bevis. Dersom estimatusikkerheten, kompleksiteten og usikkerheten er høy, forventes det at revisjonshandlingene og revisjonsbevisene er langt mer omfattende.

Oppsummert krever profesjonell skjønnutøvelse faglige vurderinger. Dette gjelder både selskapet og revisor. Hva som er «faglig» er ikke avklart.

Hva er «faglig» vurdering?

Både selskapet og revisor må forsikre seg om at estimatet er utarbeidet i samsvar med regnskapsreglene. For bruksverdi etter IAS 36 betyr det at både de overordnede kravene til forventningsrett estimat, og de etterfølgende detaljkravene er tilfredsstillt. Det vil normalt kreve at selskapets vurderinger tilfredsstillt beste verdsettelsespraksis og allment anerkjent finanst teori. Spørsmålet er hvor langt dette går når estimatusikkerheten, kompleksiteten og subjektiviteten er høy. Det mest nærliggende er at verdsettelsesforutsetningene må underbygges med gode strategisk analyser og analyse av historiske finansielle tall.

Det bør imidlertid stilles krav til den strategiske analysen. Strategisk analyse bør inkludere både en ekstern analyse av verdikjeden og konkurranseposisjonen, men også en intern analyse av den aktuelle enhetens ressurser, herunder organisasjon, kompetanse, kapasitet og systemer. Det vil være en sammenheng mellom inntjeningen og konkurransefortrinnene og ulempene, herunder hvordan fortinn kan utvikles og ulemper fjernes.

Scenario-analyser

Tidshorizonten kan variere fra de nærmeste årene til mellomlang og lang sikt. For mellomlang og lang sikt kan scenarioanalyser være aktuelt, men scenario utover best, verste og midtre scenario er svært krevende. De senere årene har scenarioanalyser blitt mer sentralt i utvikling av estimater. Mikroøkonomi, inkludert spillteori, er nært knyttet til strategisk analyse. Finanst teori er nært knyttet til beregning av avkastningskravet. Scenarier bør fange opp analyser basert på mikroøkonomi og finanst teori, men kan gå mye lenger. Mikroøkonomi og finanst teori har teoretiske begrensninger.

Økonomiske likevekter og prinsipper fra biologisk og sosiologisk

Det kan eksempelvis argumenteres for at økonomisk utvikling eller evolusjon kan analyseres basert på prinsipper fra biologisk evolusjon. Det kan kanskje fortelle oss noe om hvilke selskaper som vil lykkes (overleve) eller feile – eventuelt om bransjen vil være attraktiv eller ikke. Tilsvarende kan økonomiske svingninger analyseres basert på prinsipper fra sosiologiske teorier om selvorganiserte, komplekse og lærende systemer. I verste fall kan dette indikere hva vi ikke forstår.

Megatrender og brede perspektiver

Megatrender og makroøkonomisk utvikling kan bidra med innspill knyttet til globalisering og geopolitikk; klima og bærekraft, herunder tilgang på energi, mat og vann; bioteknologi og kunstig intelligens; tele- og digitalteknologi, transport og kommunikasjon; material- og nanoteknologi; demografi, herunder urbanisering,

Dersom estimatusikkerheten, kompleksiteten og usikkerheten er høy, forventes det at revisjonshandlingene og revisjonsbevisene er langt mer omfattende.

aldring og pandemier; langsiktig økonomisk vekst, konjunkturer og økonomisk politikk; og mye mer. Det kreves et mangfold av kompetanse og erfaring i selskapene og hos revisor.

Mangfold hos investorer, selskaper og revisorer

Ledende selskaper og investorer utnytter et faglig mangfold i beslutninger. Det er derfor naturlig at ledende revisorer gjør det samme. En utmerket illustrasjon gir Robert Hagstrom i boken «Investing – The Last Liberal Art». Boken beskriver tenkningen til Charles Munger – Warren Buffets nærmeste partner i Berkshire Hathaway – den såkalte «Latticework of models». Det er et tverrfaglig syn på investeringsbeslutninger. Utgangspunktet er at det er umulig å gjøre investeringsbeslutninger utlukkende basert på økonomi- og finansfaget. Andre fagområder som bør inkluderes er fysikk, matematikk/statistikk, biologi, sosiologi, psykologi, filosofi og litteratur. Tilsvarende bør selskaper og revisorer tenke. Gjennom scenarioanalyser kan investorer, selskaper og revisor utnytte et nødvendig faglig mangfold. Alt må

selvfølgelig tilpasses den konkrete situasjonen.

Tverrfaglig bredde er viktig i analysen
Denne typen faglig bredde vil være viktig for (1) reelt å analysere pålitelighetsintervall; (2) analysere prognose- og estimatusikkerhet samt redusere potensiell skjevhet og unngå feilaktig håndtering av usikkerhet (støy) og pålitelighetsintervallet; (3) vurdere naturlige økonomiske og statistiske forankringspunkter i «jakt på forventningsverdien», herunder bruke ny informasjon til å oppdatere mulige forventningsmetoder ved hjelp av Bayes-metoden eller lignende; og (4) vurdere om logisk deduktive revisjonsbevis og induktive revisjonsbevis er tilstrekkelig hensiktsmessige og tilstrekkelige for å komme frem til en overbevisende konklusjon.

Profesjonell skepsis

Profesjonell skepsis skjerper kravet til profesjonelt skjønn. Det kan redusere utfallsrommet for akseptabelt profesjonelt skjønn. Det innebærer at revisor

må stille flere spørsmål for å vurdere om revisjonsbevisene er hensiktsmessige og tilstrekkelige. Det vil innebære en økt aktsomhet for å sikre fullstendigheten av revisjonsbevis, og særlig om man kan ha oversett mulige motstridende revisjonsbevis. Det vil innebære en økt aktsomhet i hvordan de ulike revisjonsbevisene vektlegges, og særlig om motstridende bevis er tillagt tilstrekkelig tyngde. Det kan bety økt vektlegging av eksterne bevis. Denne typen spørsmål vil drøftes i det følgende.

Hva sier revisorloven og revisjonsstandardene?

Revisorloven har ingen referanser til profesjonelt skjønn i denne sammenheng, men paragraf 9-4 krever eksplisitt at revisor utfører revisjonen med profesjonell skepsis, herunder er oppmerksom på mulighetene for både misligheter og utilsiktede feil. Loven sier videre at revisor særlig skal utvise profesjonell skepsis ved vurdering av regnskapsestimater knyttet til virkelig verdi, nedskrivning av eiendeler, avsetninger, transaksjoner med nærstående parter og fremtidige kontantstrømmer av betydning for foretakets evne til fortsatt drift.

ISA 200 definerer som nevnt profesjonell skepsis. Profesjonell skepsis er en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis.

En kritisk vurdering av bevis

I IAS 540 heter det at utøvelse av profesjonell skepsis relatert til regnskapsestimater påvirkes av revisors vurdering av iboende risikofaktorer, og viktigheten av dette øker når regnskapsestimater er gjenstand for en høy grad av estimatusikkerhet, eller påvirket av høy grad av kompleksitet, subjektivitet eller andre iboende risikofaktorer. Likeledes er utøvelse av profesjonell skepsis viktig når det foreligger større eksponering for feilinformasjon som følge av manglende objektivitet eller misligheter hos ledelsen. Profesjonell skepsis krever at revisor foretar en kritisk vurdering av bevisene, og at bevisene må være overbevisende.

Håndtering av estimatusikkerheten

ISA 540 krever videre at revisor, i den grad det er mulig, utarbeider et eget punkttestimat eller intervall for estimatet dersom revisor fastslår at ledelsen svar på revisors forespørsel ikke i tilstrekkelig grad håndterer estimeringsusikkerheten. Revisors intervall for estimater skal fastslå at intervallet bare omfatter beløp som underbygges av tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis og er vurdert av revisor som rimelig innenfor rammen av formålet med målingen og andre krav i det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering.

Manglende objektivitet hos ledelsen og misligheter

Etter IAS 540 skal revisor vurdere om det foreligger indikasjoner på manglende objektivitet hos ledelsen. Revisor skal evaluere hvorvidt skjønnsmessige vurderinger og beslutninger foretatt av ledelsen ved utarbeidelse av regnskapsestimater, selv om de individuelt sett er rimelige, er indikasjoner på mulig manglende objektivitet hos ledelsen. Når indikasjoner på mulig manglende objektivitet hos ledelsen er identifisert, skal revisor evaluere konsekvensene for revisjonen. Når intensjonen er å villed, er den manglende objektiviteten hos ledelsen uredelig av natur.

Krav til selskapet som grenser mot profesjonell skepsis

På noen områder grenser IFRS mot profesjonell skepsis. IAS 36 om bruksverdi krever både at eksterne bevis skal tillegges større vekt enn interne bevis, og eksplisitt at selskapet må gjennomføre etterkalkyler av tidligere estimater og prognoser for å identifisere systematiske skjevheter i selskapenes prognoseoppbygg.

Verdipapirhandelloven § 5-5 kan også være et holdepunkt. Loven krever at de ansvarlige hos utstederen skal sørge for at årsregnskapet etter deres «beste overbevisning» er utarbeidet etter regelverket og gir et rettviseende bilde. «Beste overbevisning» stiller høye krav til de ansvarlige for den finansielle informasjonen. Uavhengig av disse holdepunktene kan det hevdes at profesjonell skepsis må gjelde for selskapet. Noe

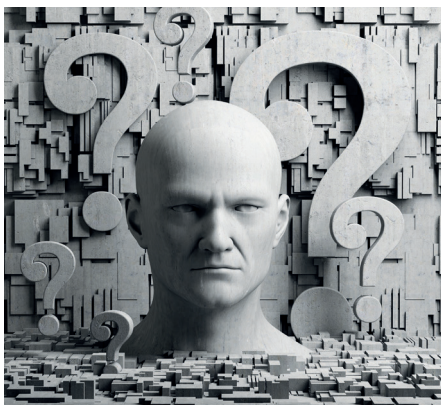
annet ville nærmest være en umulighet. Likevel vil en tydelig plikt til profesjonell skepsis være nyttig, og en nærmere avklaring av hva dette betyr i praksis for selskapenes administrasjon, revisjonsutvalg og styre.

Hva betyr profesjonell skepsis i praksis?

Det er sentralt å finne det riktige nivået på profesjonell skepsis. For mye profesjonell skepsis vil lede til at revisor alltid vil være uenig med selskapet. For lite profesjonell skepsis vil lede til at revisor alltid, eller nesten alltid, vil være enig med selskapet. Det er det sistnevnte tilfellet som har utløst etterforsking etter mer profesjonell skepsis, og ikke minst som følge av dot.com krisen i 2000–01 og finanskrisen 2007–09. En moderat til høy profesjonell skepsis er ved høy revisjonsrisiko forsøkt operasjonalisert gjennom en «presumptiv tvil til det motsatte er bevist». Ved høy estimatusikkerhet vil det vesentlig øke antall uenigheter mellom selskapet og revisor.

Revisor som Sokrates – flere runder med spørsmål og svar

Revisor må stille flere spørsmål til begrunnelsen, bevisene og dokumentasjonen som selskapet har fremlagt som grunnlag for sitt profesjonelle skjønn. Det er ikke snakk om antall spørsmål, men å stille de kritiske spørsmålene. Det kan eksempelvis være spørsmål som har utkrystallisert seg fra analysen av potensielle skjevheter og risiko for feilaktig håndtering av usikkerhet

Revisor vil kunne lære litt av Sokrates om at det kan være nødvendig å gå flere runder med spørsmål og svar. Et svar kan bygge på nye premisser, som igjen må utfordres. Her er vi inne i den profesjonelle skepsisen.

(støy) og pålitelighetsintervallet. De kritiske spørsmålene fra revisor krever en god faglig begrunnelse i svaret fra selskapet. Her må revisor kunne lære litt av Sokrates dialektikk og filosofi. Det kan være nødvendig å gå flere runder med spørsmål og svar. Et svar kan bygge på nye premisser, som igjen må utfordres. Her er vi inne i den profesjonelle skepsisen. Slike runder med spørsmål og svar kan imidlertid ikke fortsette i det uendelige. Det er tross alt tidsfrister for avleggelse av regnskapet. I verste fall må revisor likevel fortsette prosessen til spørsmålene er besvart tilfredsstillende. Dette tilsier likevel en lav terskel for at revisor bør velge å utarbeide egne punkt- eller intervallestimater. I situasjoner med høy estimatusikkerhet, kompleksitet og subjektivitet vil imidlertid dette være svært krevende for revisor. Det tilsier at revisor bør forankre beslutninger om å lage egne estimater med revisjonsutvalget og styret i selskapet.

Alle kritiske spørsmål må være besvart

Det er ikke alltid lystbetont for selskapenes administrasjon å gå flere runder med spørsmål og svar. Dette kan det være både gode og dårlige grunner til. Det kan imidlertid medføre at prosessen heller ikke er lystbetont for revisor. Uavhengig av lystbetont eller ikke, tilsier imidlertid kravet om profesjonell skepsis at revisor ikke stopper prosessen før alle kritiske spørsmål er besvart på en tilfredsstillende måte. I enkelte tilfeller kan det være nødvendig og nyttig å diskutere spørsmål og svar med revisjonsutvalget og styret i selskapet.

Revisors egne estimater

Dersom revisor bestemmer seg for å utarbeide egne estimater, vil det ofte kreve en bred involvering av revisjons-selskapets lokale og eventuelt globale ressurser. I tillegg til en bred involvering av partnere på oppdraget og regnskaps- og revisjonsfaglig eksperter, kan det kreve involvering av revisjons-selskapets finansielle eksperter, bransjeanalytikere, strategirådgivere, geopolitiske analytikere, spesialister innen misligheter og partnere utenfor oppdraget, men med erfaring fra lignende situasjoner. Ekstern ekspertise kan naturligvis

også være nødvendig. Eksterne bevis fra bransjeanalytikere, finansanalytikere og informasjon om sammenlignbare selskaper kan være til stor nytte og bør vektlegges i økt grad. I revisjons-selskapet vil partnere med ansvar for risiko- og kvalitetssikring også involveres. Alt avhenger naturligvis av den konkrete situasjonen.

Investering i innhenting av informasjon og kunnskap

Det vil alltid være en viss informasjonsasymmetri mellom selskapet og revisor. Tidligere kunne denne asymmetrien i noen grad reduseres gjennom revisors rolle som rådgiver for selskapet. Dagens uavhengighetsregler begrenser dette. Revisor må derfor som kompensasjon øke innsatsen for å skaffe seg innsikt i selskapet og bransjen. Det vil være en forutsetning for å sikre fullstendighet i bevisene, og ikke minst fullstendighet av motstridende bevis. Selskapet vil ha en motivasjon for å sikre fullstendighet i bekreftende og støttende bevis. En profesjonell skeptisk holdning må sikre at revisor ikke har oversett noen motstridende eller avkreftebevis. Det er lett å undervurdere betydningen av kunnskap om selskapet og bransjen. Ofte vil det være av begrenset nytte, samtidig som det i enkelte situasjoner kan være helt avgjørende. Problemet er at det ikke er lett å forutsi situasjonen hvor det vil være avgjørende. Det er heller ikke enkelt på forhånd å identifisere nøyaktig hvilken informasjon som er avgjørende. Det vil hjelpe å starte med å søke etter informasjon på risikoområder. En robust strategi for revisor vil være heller å investere for mye enn for lite i innhenting av informasjon og oppbygging av kunnskap.

Ledelsens motstand mot nedskrivninger – kan oppfattes som kritikk

En alminnelig oppfatning er at nedskrivninger ofte er for små og kommer for sent. En årsak kan være den alminnelige og menneskelige tendensen til skjevhet i vurderingene, herunder tendenser til overoptimisme, tendenser til å søke informasjon som bekrefter opprinnelige konklusjoner og lignende. Det kan også ha sammenheng med

administrasjonens kompensasjonsordninger, herunder bonusordninger. Det kan ha sammenheng med lånebetingelser. Noen ganger kan det røkke ved konsernsjefens stilling. Oftest er nok problemstillingen at det mer reiser tvil om nåværende strategi eller om det er en kritikk av tidligere strategi. Det vil derfor kunne oppfattes som en kritikk av både administrasjonen og styret. Det kan påvirke konsernsjef og styreleders renommé.

Nedskrivninger av goodwill – særlig utfordrende

Et område som særlig krever profesjonell skepsis, er nedskrivningsvurderinger av goodwill. Det er et velkjent og allment akseptert faktum at oppkjøp i gjennomsnitt påfører oppkjøperne tap. Selvfølgelig kan resultatet av et oppkjøp noen ganger være bedre enn gjennomsnittet, og tilsvarende noen ganger mye dårligere. Det er imidlertid verdt å merke seg at aksjemarkedet identifiserer disse tapene allerede på oppkjøpstidspunktet – det indikerer et «dag 1-tap». Det som forsterker tapene, er om oppkjøper selv ikke har vist en evne til å drive godt. Det andre er tilfeller hvor oppkjøper betaler en høy oppkjøpspremie. Dernest er det naturligvis negativt om det i oppkjøpsprosessen var flere konkurrerende budgivere. Store oppkjøp medfører oftere tap enn kjeder av små relaterte oppkjøp. Vi vet også at enkelte oppkjøpsstrategier har større sannsynlig for tap enn andre. Strategier som innebærer høy risiko for tap, er konsolidering av fragmenterte markeder; oppkjøp for å redusere konkurranse og skape bedre prisdisiplin; oppkjøp hvor begge selskaper skal transformeres til noe bedre (eksempelvis velge det beste fra hver av partene); eller kjøpe «billig». I slike situasjoner kan en nedskrivning være aktuelt kort tid etter et oppkjøp. Andre sterke indikasjoner på nedskrivningsbehov er eksempelvis nøkkeltallet Pris/Bok, og særlig om dette over tid har vært lavere enn 1. Tilsvarende kan finansanalytikerens verdsettelse av deler av virksomheten være – såkalte «sum-of-the parts»-verdier. Generelt kan rimelighetsvurderinger og kalibrering av forutsetninger mot markedsverdier være relevant.

Vurdering av selskapets prosesser og internkontroll

Et viktig område for revisor vil være å forsikre seg om at selskapets prosesser er innrettet for å redusere potensielle skjevheter og feilaktig støy i vurderingene. Profesjonell skepsis innebærer derfor en vurdering av selskapets prosesser og internkontroll som er relevant for estimatet og verddivurderingen. I tilfeller med høy estimatusikkerhet, kompleksitet og subjektivitet vil det innebære en vurdering av om revisjonsutvalget og styret er tilstrekkelig involvert. Et spørsmål er om revisjonsutvalget og styret basert på fremlagt informasjon har en reell og selvstendig mulighet for potensielt å være uenig med administrasjonen.

Press på revisor

En rekke aktører i selskapets administrasjon, revisjonsutvalg og styre kan ha motivasjon for å overtale ansvarlig revisor og dermed legge et bevisst eller ubevisst press på revisor. Sagt på en annen måte kan oppfattes at det er «ansvarlig revisor mot røkla». Det vil kreve at revisor forbereder seg grundig for på en overbevisende måte å begrunne rasjonale for spørsmål man ønsker besvart og dermed mulighet for å vurdere disse nærmere. Dette krever at revisor føler en sterk plikt til å holde fast ved en profesjonell skeptisk holdning. Dette er også sentralt for å ivareta revisors ansvar for misligheter. I siste instans blir plikten til profesjonell skepsis en etisk plikt.

Enkeltpersoners dominans

Et spesialtilfelle er når revisor og selskapet har ulike oppfatninger, og hvor det samtidig er unison enighet i administrasjonen, revisjonsutvalget og styret. Revisor vil helt sikkert i en slik situasjon gå én eller flere ekstra runder for grundig å vurdere om spørsmålene og vurderingene er helt urimelige. Profesjonell skepsis vil imidlertid tilsa at revisor må vurdere om den unisone enigheten har dypere årsaker, og i verste fall representerer misligheter. Noen av de største regnskapsskandalene synes å være slike situasjoner. Det virker nesten utrolig at administrasjonen, revisjonsutvalget og styret vil ha en unison oppfatning i slike

tilfeller. Erfaringsmessig vet vi imidlertid at slike situasjoner kan oppstå som følge av enkeltpersoners dominans, økonomiske motiver og lignende.

Risiko for dysfunksjonelle revisjonsutvalg og styrer

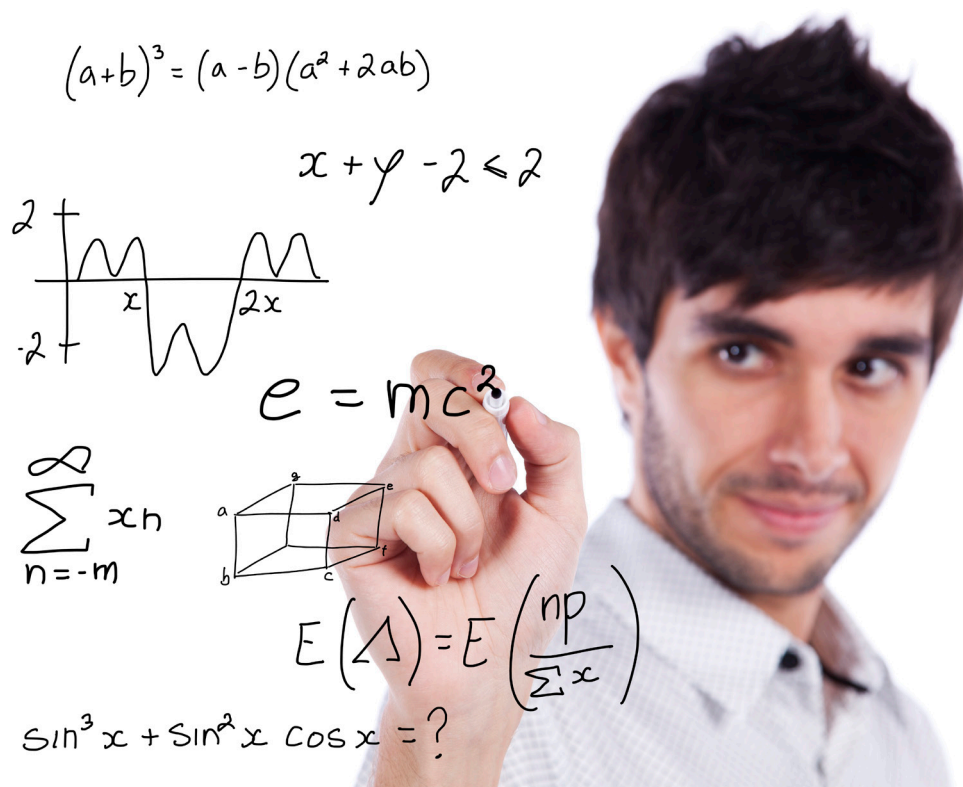
En unison enighet i selskapets administrasjon, revisjonsutvalg og styre behøver som indikert ikke å være reell. Estimater, økonomiske prognoser og verdsettelser er områder som primært økonomi- og finansdirektør faglig behersker i administrasjonen. Økonomi- og finansdirektør vil ofte ha medarbeidere med dyp faglig kompetanse. Det er sjeldent at medlemmene av revisjonsutvalget har tilstrekkelig faglig dybdekunnskap og erfaring for å gjøre selvstendige vurderinger. De fleste konsernsjefer og øvrige styremedlemmer har begrenset innsikt i slike spørsmål. Store nedskrivninger vil i enkelte sammenhenger oppfattes som dramatiske. Det kan oppfattes som en dom over en feilslått strategi. Det kan derfor også oppfattes som en kritikk av konsernsjef. Dette kan lede til dysfunksjonelle revisjonsutvalg og styrer. Dette gir assosiasjoner til McKinsey-boken «Strategy Beyond the Hockey Stick» av Chris Bradley, Martin Hirt og Sven Smit. Her drøftes den sosiale siden av styrearbeidet og styrets manglende evne til å drive gjennom store strategiske endringer. Endringene kan være nødvendige for overhodet å skape verdier, men utsetter selskapet for en mer usikker fremtid. Det er lettere å velge det relativt sikre på kort sikt og fortsette i dagens spor, selv om det har gitt moderat suksess og i verste fall kan innebære en viss porsjon verdiødeleggelse. Det er et sosialt spill preget av intern politikk, individuelle motivasjoner og menneskelig irrasjonalitet. Det kan være noen av de samme sosiale faktorene som gjør diskusjoner om store nedskrivninger vanskelige. Det stiller store krav til revisors håndtering av slike saker. Nedskrivninger kan kreve økt involvering fra revisjonsutvalget og styret. Som ved alle andre endringer, kan det være motstand mot endringer.

Avsluttende refleksjoner om de ulike aktørenes roller

Profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis er intellektuelt utfordrende. Det hadde vært nyttig med en matematisk teori for profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis. Kanskje kan det eksempelvis hevdes at profesjonelt skjønn vektlegger de mest relevante revisjonsbevisene, mens profesjonell skepsis vektlegger mer pålitelighet og fullstendighet. Matematisk teori kan kanskje finne en optimal balanse mellom disse kriteriene. Profesjonelt skjønn krever et mangfold i vurderingene som derfor vil resultere i multiple dimensjoner. Praktiske analyser håndterer typisk to, og kanskje tre dimensjoner. Matematikk kan imidlertid håndtere multiple dimensjoner, men kan også gi som svar at det ikke finnes en entydig løsning. Estimatkompleksitet kan eksempelvis skyldes at driverkrefter er ikke-lineære. Ikke-linearitet er vanskelig å analysere på tradisjonelle måter. Mer sofistikert matematikk kan være til hjelp. Kunnskap om virksomheten kre-

ver innsamling og analyse av store datamengder. Matematikk og stor datakraft kan hjelpe oss. Alt i alt er den matematikken vi snakker om en portefølje av algoritmer. Det er kunstig intelligens.

Ellers reiser disse problemstillingene flere spørsmål om samspillet mellom de ulike aktørene. I selskapet har vi på den ene siden administrasjonen og på den andre siden revisjonsutvalget og styret. For revisor har vi på den ene siden ansvarlig revisor og på den andre siden revisjonsselskapet. Revisorloven definerer begge parter som revisor. Her kan vi i verste fall ha fire parter med motstridene interesser og potensielt fire profesjonelle skjønn, og en ansvarlig revisor og et revisjonsselskap som i tillegg skal utøve en profesjonell skepsis. Dette er spennende problemstillinger som bør drøftes, og kanskje innenfor rammen av spill-teori.

Det hadde vært nyttig med en matematisk teori for profesjonelt skjønn og profesjonell skepsis.

Tidligere artikler

Profesjonell skjønnsutøvelse (2008)

Artiklene i Revisjon og Regnskap i 2008 drøftet krav til profesjonell skjønnsutøvelse ved prognose- og estimatusikkerhet. Her ble det introdusert en to-trinns prosess hvor vi starter med vurdering av et pålitelighetsintervall før vi går videre og jakter på en forventningsverdi. Pålitelighetsintervallet ble definert som ulike estimater hvor ingen på en overbevisende måte kunne hevde at et av estimatene innenfor et intervall er klart bedre enn et annet estimat. Man velger en bred innfallsvinkel, for eksempel ved hjelp av scenarioanalyser. Dernest søker man mot et beste anslag på forventningsverdien, ved hjelp av for eksempel mer omfattende scenarioanalyser og med mulige subjektive sannsynligheter for hvert scenario, eller ved simuleringer hvor også realopsjoner og ulike strategiske valg reflekteres. Første trinn forsøker å redusere usikkerheten i estimatet til et smalest mulig intervall. Andre trinn forsøker å finne et forventningsrett estimat innenfor et intervall.

Prognose og estimatusikkerhet (2017)

Artikkelen i «Finance in Society» går dypere i forståelsen av prognose- og estimatusikkerhet. Det fokuseres på subjektive sannsynligheter. I de fleste praktiske tilfeller er det ikke grunnlag for å beregne objektive sannsynligheter. Subjektive sannsynligheter krever skjønnsutøvelse. Skjønnsutøvelsen vil typisk starte med naturlige forankringspunkter, f.eks. pris lik estimert langsiktig grensekostnad, normalisert rentabilitet, og lignende. Oppdatering med ny informasjon må baseres på systematisk og konsistent læring over tid – typisk med utgangspunkt i Bayes analyse. Best mulig treffsikkerhet oppnås dersom estimatet har minst mulig potensiell skjevhet og usikkerheten minimeres. Jo flere drivkrefter analysen inkluderer, jo mindre blir risikoen for forventningsskjevhet. Ulempen er at estimater med stadig flere drivkrefter øker usikkerhet, med mindre korrelasjoner demper denne (eventuelt i verste fall forsterker den). Vi må søke en optimal kombinasjon og kompleksitet. Subjektive sannsynligheter åpner naturligvis for at ulike analyser og aktører kan ha ulike sannsynligheter og dermed forventninger.

«Jakten på forventningsverdier» – naturlige forankringspunkter (2020)

I artikkelen «Jakten på forventningsverdier» reflekteres det over mulige naturlige forankringspunkter – enten det er økonomiske forankringspunkter, statistiske forankringspunkter (basert på såkalt grunnfrekvens) eller beste praksis (eller konvensjoner jf. John Maynard Keynes). Det grunnleggende problemet er hvordan vi kan forstå og analysere fortiden (og nåtiden), for best mulig å se inn i fremtiden. Rentabilitet kan for eksempel ha tre naturlige forankringspunkter – konvergens mot avkastningskravet; langsiktig stabil bransjerentabilitet; og rentabilitet utledet av virksomhetens varige konkurransefortrinn. Vekst kan for eksempel ha fire naturlige forankringspunkter – langsiktig BNP-vekst; langvarig bransjevekst; konsistens mellom vekst og investeringer; rimelige intervaller for vekst i ulike deler av livssyklusen.

Avkastningskravet kan deles opp i ulike deler med hver sine naturlige forankringspunkter. I analyse av ulike forankringspunkter vil det ofte være en avveining mellom dagens øyeblikksbilde og ulike historiske utviklingstrekk. Naturlige forankringspunkter oppdateres med ny informasjon. Denne artikkelen utfylte de to tidligere artiklene fra 2008 og 2017 ved ytterligere refleksjoner om valg av beste estimat innenfor et pålitelighetsintervall. Det er spørsmål om hvordan ulike forankringspunkter vektet basert på forståelsen av historien og ny informasjon. Det argumenteres for at valg av beste estimat ikke nødvendigvis er sentrumsvektet i pålitelighetsintervallet. Sentrumsvektning er i seg selv problematisk fordi yttergrensene i pålitelighetsintervallet oftest vil være upresise, og dermed oppstår typisk et sentrumsintervall. Dersom den underliggende sannsynlighetsfordelingen kan antas å være skjevfordelt, vil det tilsvarende forskyve beste estimat bort fra et sentrumpunkt eller sentrumsintervall.

Revisjon av usikre estimater (2021)

Artikkelen drøfter hva som er hensiktsmessig og tilstrekkelig revisjonsbevis, og hva som skal til for å tilfredsstillende kravet om å være overbevisende. For å være overbevi-

sende må begrunnelsene og bevisene for et estimat være slik at det er vanskelig å avvise.

Det argumenteres for at revisjonsbevisene med fordel kan inndeles i henholdsvis logisk deduktive bevis og induktive bevis, altså bevis basert på erfaring. Logisk deduktive bevis krever at sannheter utledes av sanne premisser. Logisk deduktive bevis betyr typisk analyse av økonomiske modeller. Induktive bevis eller bevis basert på erfaring utledet av observasjoner og data, herunder tidsserier av data og data fra sammenlignbare tilfeller. Bevistypene vil normalt kombineres, og ingen av bevistypene vil kunne anvendes i sin helt rendyrkede form. Jo mindre data og informasjon som foreligger, jo mer er vi avhengig av modeller og metoder. Gjerne økonomiske modeller, men også andre. Det pekes også på behovet for ulike eksterne bevis fra eksempelvis bransjeanalytikere, finansanalytikere og lignende, men også informasjon fra sammenlignbare selskaper.

I praksis vil dette lede oss til at prognoser baseres på ulike økonomiske og/eller statistiske forankringspunkter. Samtidig må prognosene oppdateres med ny informasjon og være gjenstand for en systematisk læring. Den såkalt Bayes-metoden er et utgangspunkt.

Artikkelen drøfter videre ulike metoder for å redusere potensiell skjevhet og unngå feilaktig håndtering av usikkerhet (støy) og pålitelighetsintervallet jf. Daniel Kahneman med flere. Potensiell skjevhet kan reduseres gjennom analyse av optimisme, velkjente kognitive skjevheter, insentiver og press. Problemene med usikkerhet og støy kan reduseres med ulik utvelgelse av ekspertprognoser og ulike former for aggregering av disse. Et alternativ er å utvikle egenskaper tilsvarende Phillip Tetlocks «super»analytikere eller gjennomføre en såkalt støyrevisjon, som har likhetstrekk med en Delphi-prosess, hvor innspill fra ulike aktører bidrar til å utnytte verdien av faglig mangfold.